

ZAMONAVIY O'ZBEK OILALARIDA MILLIY AN'ANALARNI ASRASH VA RIVOJLANTIRISHDA ALISHER NAVOIY MEROSINING AHAMIYATI

Feruza Anqaboy qizi O'rolova*

JDFU tayanch doktoranti

✉ feruzao'rolova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur tadqiqotda globallashuv va ijtimoiy transformatsiyalar sharoitida zamonaviy o'zbek oilalarida milliy an'analarni asrash hamda rivojlantirish masalalari tahlil qilingan. Oilaviy qadriyatlarining mantiqiy va tarixiy ildizlarini anglashda buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning ilmiy-badiiy merosi, xususan, "Mahbub ul-qulub", "Hayrat ul-abror", "Majolis un-nafois" va "Vaqfiya" asarlarining o'rni yoritilgan. Maqolada Navoiy merosidagi ota-ona va farzand mas'uliyati, saxovat, mehmondorchilik madaniyati kabi qadriyatlar O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi hamda oila institutini mustahkamlashga qaratilgan davlat siyosati bilan qiyosiy jihatdan o'rganilgan.

Kalit so'zlar

Zamonaviy o'zbek oilasi, milliy an'analari, Alisher Navoiy, oilaviy qadriyatlar, globallashuv, oila qonunchiligi, avlodlararo hurmat, xonadon muruvvati, ma'naviy tarbiya.

DOI: [10.5281/zenodo.23302343](https://doi.org/10.5281/zenodo.23302343)

Kirish

Zamonaviy o'zbek oilasi uzoq davom etgan ijtimoiy-tarixiy taraqqiyotning natijasi bo'lib, uning tuzilishi va kundalik amaliyotida turli davrlarga mansub qadriyatlar bir vaqtda faoliyat ko'rsatadi. Bugungi globallashuv, jadal urbanizatsiya, tashqi va ichki migratsiya jarayonlari, shuningdek, xotin-qizlarning ta'lim hamda mehnat sohasidagi faolligi oilaning ichki tizimida yangi ijtimoiy sharoitlarni yuzaga keltirdi. Bozor munosabatlarining rivojlanishi va axborot-kommunikatsiya vositalarining hayotimizga chuqur kirib borishi natijasida an'anaviy turmush tarzi ma'lum ma'noda transformatsiyaga uchramoqda. Biroq oila doirasidagi ota-ona va farzand munosabatlari, er-xotinning o'zaro mas'uliyati, qarindoshlik birdamligi, avlodlararo hurmat hamda jamoaviy yordam singari hodisalar o'zining ma'naviy yadrosini saqlab qolgan holda yashab kelmoqda. Mazkur an'analari avloddan avlodga aynan bir xil ko'rinishda o'tmagan bo'lsa-da, ularning ijtimoiy vazifasi va huquqiy asosi yangi davr talablariga moslashib bormoqda. Shu sababli, oilaviy an'analarni faqatgina takrorlanuvchi marosimlar yig'indisi sifatida emas, balki tarixiy sharoitga moslashuvchan munosabatlar tizimi sifatida tadqiq etish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida oila institutini huquqiy va iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, so'nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi "O'zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-3808-son qarori hamda 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni ushbu sohadagi islohotlarning strategik asosini belgilab berdi [1; 2]. Ushbu huquqiy hujjatlarda oilaning tarbiyaviy-ta'lim salohiyatini oshirish, an'anaviy oilaviy qadriyatlarni asrash va oilalarda sog'lom ma'naviy-axloqiy muhitni yaxshilash ustuvor vazifa qilib qo'yilgan. Tarixiy qadriy-

atlarning zamonaviy huquqiy tizim bilan integratsiyalashuvi yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 76-moddasida ham o'z ifodasini topgan bo'lib, unda oila jamiyatning asosiy bo'g'ini ekanligi hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga egaligi qat'iy mustahkamlangan. Mazkur jarayonda buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning ilmiy-badiiy merosi oilaviy qadriyatlarning mantiqiy va tarixiy ildizlarini anglashda eng muhim manbalardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Alisher Navoiy merosida oila modelining janriy xarakteristikasi

Alisher Navoiy asarlarida oila, xonadon hayoti va avlodlararo munosabatlar masalasi ma'lum bir tizim asosida, turli janrlar doirasida teran tahlil qilingan. Xususan, mutafakkirning "Mahbub ul-qulub" asarida ijtimoiy guruhlarining o'zaro muomala madaniyati va axloqiy me'yorlari bayon etilib, insoniy munosabatlarning mezonlari ko'rsatib o'tilgan [4, B. 40–45]. Navoiy oilani shunchaki biologik ehtiyoj yoki tasodifiy birlashma emas, balki shaxs kamoloti va jamiyat barqarorligini ta'minlovchi muqaddas maskan sifatida ko'radi. Uning "Hayrat ul-abror" dostonida esa adolat, saxovat, vafo va xizmat tushunchalari ijtimoiy-axloqiy munosabatlarning ustuni sifatida talqin etiladi [3, B. 166–169]. Doston janrining badiiy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda, muallif nikoh, ota-ona roziligi, farzand tarbiyasi va avlodlar davomiyligini yuksak poetik lavhalar orqali ifodalaydi.

Bundan tashqari, Navoiyning biografik xarakterdagi asarlari ham tarixiy oila institutini o'rganishda alohida manbashunoslik qiymatiga ega. Mutafakkirning "Majolis un-nafois" asarida keltirilgan tarjimai hollarda o'sha davr ijodkorlari va davlat arboblarning ota-bobolari, ularning vafoti, dafn etilgan joylari va xonadon a'zolariga oid muhim ma'lumotlar uchraydi [5, B. 24, 47]. Shuningdek, "Nasoyim ul-muhabbat" asarida shaxslarni faqatgina tasavvufiy silsila orqali emas, balki ularning nasabi, shajarasi va ma'naviy-oilaaviy mansubligi orqali tanitish usuli ustuvorlik qiladi [6, B. 250–253]. Bu ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, Navoiy tasavvurida xonadon tushunchasi nasab, obro', qarindoshlik qon-qardoshligi va ijtimoiy aloqalarni o'zida birlashtirgan yaxlit bir tarixiy tuzilma bo'lgan. Badiiy asarlardagi oilaviy ideallar me'yoriy qarashlarni anglatrsa, biografik asarlar hayotiy voqelikni va oilaviy aloqalarning real ko'rinishini aks ettiradi.

Ota-ona va farzand mas'uliyati hamda avlodlararo hurmat

Ota-ona va farzand munosabatlari Navoiy ma'naviy konsepsiyasining eng markaziy qismini tashkil etadi. "Hayrat ul-abror" dostonida katta avlodga, xususan, ota-onaga hurmat ko'rsatish, ularning xizmatida bo'lish va duolarini olish insoniylikning eng oliy mezoni sifatida talqin qilinadi [3, B. 166–169]. Navoiy farzandning ota-ona oldidagi burchini shunchaki majburiyat emas, balki qalb amri va ma'naviy farz deb biladi. "Majolis un-nafois" asaridagi biografik qaydlar ham shaxsning jamiyatdagi o'rni uning oilasiga bo'lgan munosabati va ajdodlariga bo'lgan hurmati bilan o'lganiganini tasdiqlaydi [5, B. 24, 47].

Ushbu an'ana bugungi zamonaviy o'zbek oilalarida ham o'zining hayotiy qimmatini yo'qotmagan. Garchi zamonaviy huquqiy tizimda ota-ona va farzand munosabatlari qonun hujjatlari bilan tartibga solinsada, munosabatlarning ichki ma'naviy asosi baribir an'anaviy etika qoidalariga tayanadi. Yosh avlod ongiga bolalikdanoq kattalarga hurmat, andisha, sharm-hayo va ota-onaga sadoqat kabi tushunchalarni singdirishda Navoiy o'g'itlari beqiyos tarbiyaviy vositadir. Konstitutsiyamizda ham farzandlarning voyaga yetgach, otonalariga g'amxo'rlik qilishi to'g'risidagi bandlarning mavjudligi Navoiy ilgari surgan avlodlararo mas'uliyat g'oyasining huquqiy zamondagi mantiqiy davomidir.

Xonadon muruvvati va saxovatining iqtisodiy-tashkiliy asoslari

Alisher Navoiy merosida muruvvat va saxovat tushunchalari faqatgina subyektiv axloqiy xususiyat sifatida qolmasdan, balki oila va xonadon doirasidan chiqib, butun jamoaga yo'naltirilgan ijtimoiy qadriyat darajasiga ko'tariladi. "Mahbub ul-qulub" asarining maxsus boblarida saxovat tushunchasi mol-dunyoni behuda isrof qilish yoki dabdababozlik qilish bilan emas, balki muhtoj va ehtiyojmand insonlarga haqiqiy manfaat yetkazish, karam va himmat ko'rsatish bilan bog'liq holda tushuntiriladi [4, B. 78–80]. Mutafakkirning fikricha, xonadon ixtiyoridagi moddiy resurslardan faqat oila manfaati uchun emas, balki qo'ni-qo'shni, qarindosh-urug' va jamiyatdagi muhtoj qatlamlar uchun ham foydalanish ijtimoiy mas'uliyat hamda oila sha'nining bosh mezoni bo'lgan.

Ushbu ijtimoiy faoliyatning amaliy va hujjatli isboti sifatida Navoiyning "Vaqfiya" asarini keltirish mumkin. Mazkur asarda xayriya muassasalari, taom taqsimoti, oshxona jihozlari va moddiy mablag'larning

sarflanish yo'nalishlari aniq huquqiy-hujjatli shaklda qayd etilgan [7, B. 270–273]. Bu esa xonadon muruvvatining o'z davrida mukammal iqtisodiy va tashkiliy asoslarga ega bo'lganini ko'rsatadi. Navoiyshunos olim A. Hayitmetov ta'kidlaganidek, mutafakkirning saxovat va insonparvarlikka oid qarashlari uning umumxalq va umuminsoniy manfaatlariga xizmat qiluvchi yirik axloqiy konsepsiyasining ajralmas qismidir [9, B. 6–8]. Bugungi kunda davlatimiz tomonidan yuritilayotgan ijtimoiy himoya siyosati, ehtiyojmand oilalarni manzilli qo'llab-quvvatlash va mahallalarda tashkil etilayotgan xayriya tadbirlari Navoiy ko'zda tutgan xonadon muruvvati qadriyati bilan to'liq hamohangdir.

Mehmondorchilik va jamoaviy marosimlar madaniyati

Mehmondorchilik va jamoaviy marosimlar (to'ylar, hasharlar, ma'rakalar) o'zbek oilaviy hayotining ajralmas qismi bo'lib, ular xonadonning tashqi dunyo, mahalla va keng jamoatchilik bilan ijtimoiy-madaniy aloqalarini muvofiqlashtirib turadi. Navoiy asarlarida mehmondo'stlik shunchaki bazm yoki ziyofat emas, balki insonlar o'rtasida mehr-oqibat rishtalarini mustahkamlovchi, o'zaro ishonch va hamjihatlik muhitini yaratuvchi ijtimoiy institut sifatida baholanadi.

Zamonaviy o'zbek oilalarida ham ushbu an'analar faol davom etmoqda. Biroq bugungi kun voqeligida marosimlarni o'tkazishda moddiyatchilikka ruju qo'yish, dabdababozlik va ortiqcha isrofgarchilikka yo'l qo'yish kabi salbiy tendensiyalar ham ko'zga tashlanmoqda. Bu borada Navoiyning "Mahbub ul-qulub" asaridagi me'yor va kamtarlik haqidagi o'gitlari, boylikni ko'z-ko'z qilmasdan, ma'naviy qadriyatlarini birinchi o'ringa qo'yish to'g'risidagi qarashlari zamonaviy oilalardagi dabdababozlik muammosini bartaraf etishda muhim dasturilamal bo'la oladi [4, B. 78–80]. Jamoaviy marosimlar oilani jamiyatdan ajratib qo'ymasdan, aksincha, jamoa ichida uning nufuzini oshirishga va yoshlar tarbiyasida ijtimoiy nazorat mexanizmini kuchaytirishga xizmat qilishi lozim.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek oilalarida milliy an'analarni asrash va rivojlantirish faqatgina o'tmishni takrorlashdan iborat emas, balki milliy ma'naviyat yadrosini saqlagan holda zamonaviy hayot talablariga moslashish jarayonidir. Alisher Navoiyning ulkan ilmiy va badiiy merosi o'zbek oilasining o'zaro hurmat, ota-ona oldidagi mas'uliyat, ahd va vafo, muruvvat hamda hamjihatlik kabi fundamental qadriyatlarining tarixiy ildizlarini ilmiy asoslashda eng muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Navoiy asarlaridagi ma'naviy g'oyalar bugungi kunda O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, oila qonunchiligi hamda davlatning strategik dasturlarida o'zining huquqiy va ijtimoiy ifodasini topmoqda [1; 2; 8]. Globallashuv davrida oilalarimizni tashqi yot g'oyalardan himoya qilish, oilaviy ajralishlarning oldini olish va yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda Navoiy merosini ta'lim tizimiga va oilaviy tarbiya jarayoniga yanada kengroq integratsiya qilish zarur. Shundagina biz ham zamonaviy, ham milliy qadriyatlariga sodiq bo'lgan mustahkam oila modelini shakllantirishga erisha olamiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 27-iyundagi PQ-3808-son qarori. O'zbekiston Respublikasida oila institutini mustahkamlash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
3. Alisher Navoiy. Hayrat ul-abror // Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 7-jild. — Toshkent: Fan, 1991. — B. 166–169.
4. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub // Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 14-jild. — Toshkent: Fan, 1998. — B. 40–45, 78–80.
5. Alisher Navoiy. Majolis un-nafois // Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 13-jild. — Toshkent: Fan, 1997. — B. 24, 47.
6. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat // Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 17-jild. — Toshkent: Fan, 2001. — B. 250–253.

-
7. Alisher Navoiy. Vaqfiya // Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 14-jild. — Toshkent: Fan, 1998. — B. 270–273.
 8. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — 2023-yil 30-apreldagi referendumda qabul qilingan. — 76-modda.
 9. Hayitmetov A. Alisher Navoiy ijodida umuminsoniy qadriyatlar masalasi // O'zbek tili va adabiyoti. — 1991. — № 4. — B. 6–8.